

Софийски университет „Св. Климент Охридски“,
Исторически факултет,
Катедра по съвременна и нова история (История на Русия)

Мартин Милчев Димитров

СССР и Япония (1945-1960). Ролята на дипломацията за нормализиране на отношенията

Автореферат на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
професионално направление 2.2. История и археология (Нова и най-нова
обща история – История на Русия)

Научен ръководител:

доц. д-р Дарина Григорова

София, 2018 г.

Дисертацията е обсъдена и допусната до защита на заседание....

Дисертацията е структурирана в увод, три глави, заключение, библиография от 174 източника. Съдържа 473 страници.

Публичната защита на дисертационния труд пред научно жури ще сесъстои на2018 година от.часа вСУ “Св. Климент Охридски”.

Научно жури в състав:

Материалите за защитата са на разположение на интересуващите се в....

Автор: Мартин Милчев Димитров

Заглавие: СССР и Япония (1945-1960). Ролята на дипломатията за нормализиране на отношенията

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на темата

Актуалността на темата на дисертационния труд е обусловена от значението на Япония и Русия в съвременната система на международни отношения. Двете страни имат огромно влияние при формиране облика на Азиатско-тихоокеанския регион, а оттам и на целия свят.

Общозвестен факт е, че Москва и Токио понастоящем не са успели да завършат докрай процеса на мирно урегулиране помежду си след края на Втората световна война. Следствие от това се явява наличието между двете страни на териториалния спор за принадлежността на Южните Курилски острови.

Дисертационният труд проследява в исторически аспект процеса на възникване на този проблем, тъй като единствено разглеждането на позициите на двете страни (както и на трети страни) в динамиката на тяхното развитие може да доведе до пълно осмисляне на териториалния спор и формулирането на адекватна историческа оценка.

Обект на изследването обаче не е единствено териториалният диспут, а са засегнати широк набор от актуални проблеми на изучаването на историята на XX в. Сред тях са:

- постепенният процес на интензифициране на модела на Студената война в Източна Азия в края на 40-те и началото на 50-те години на XX в. като функция на глобалното междублоково противопоставяне;
- влиянието на Студената война върху процеса на мирно урегулиране с Япония след Втората световна война и причините за неговия едностранен характер;
- механизмите на формиране на външната политика на СССР в последните години на управлението на И.В.Сталин и нейното изменение при управлението на Н.С. Хрущов;
- трудностите при провеждане на активна дипломатия между страни, принадлежащи към различни идеологически лагери в рамките на Студената война;
- влиянието на САЩ за формирането на следвоенното японско политическо статукво.

Всички изброени проблеми не представляват интерес единствено от академична гледна точка, тъй като повдигат въпроси, свързани с дипломацията и международното право, стереотипите във външната политика на основни геополитически играчи от нашето съвремие, моделите на политическо влияние в условията на глобално противопоставяне и др.

2. Състояние на изследвания проблем

Събитията, обект на дисертационния труд, са слабо изследвани в България. Самият териториален спор между Русия и Япония, съвсем естествено, буди немалко обществен и изследователски интерес, но литературата посветена на него обикновено се концентрира върху съвременните му измерения¹, а не върху процеса на историческото му развитие.

Изучаването на съветско(руско)- японските отношения в световен мащаб също не е на необходимото ниво. За изследователите от двете страни са присъщи разглеждането единствено на собствените документални свидетелства и едностранчивото тълкуване на фактите от двустранните отношения. Сред изследователите-историци от трети държави пък е рядко владееенето на езиците и на двете страни.

В резултат на това, макар да съществуват отлични, от академична гледна точка, изследвания на въпросните проблеми на руски², японски³ и английски⁴ езици, все още липсва единнотосистематично изложение, което да представи максимално комплексен поглед върху събитията.

3. Цели и задачи на изследването

Съгласно гореизложените положения, целите на настоящото изследване са:

¹ Напр. Аргирова, Воля. Проблемът за Северните територии – история и реалност, В: Проблемът Изток-Запад. Превъплъщения в ново и най-ново време. София: акад. издателство „Марин Дринов“, 2005.

² Напр. Сафронов, В.П. СССР-США-Япония в годы «холодной войны» 1945-1960 гг. М.: Институт российской истории РАН, 2003.

³ Напр. Танака, Такахико. Ниссо кокко кайфуку но шитеки кенкю. Сенго ниссо канкей но китен: 1945-1956. (Историческо изследване на възстановяването на дипломатическите връзки между СССР и Япония. Началната точка на следвоенните съветско-японски отношения: 1945-1956) Токио: Юхикаку, 1993.

⁴ Напр. Hasegawa, Tsuyoshi. The Northern Territories Dispute and Russo-Japanese Relations. Berkeley: University of California Press, 1998; Vishwanathan, Savitri. Normalization of Japanese-Soviet Relations 1945-1970. Tallahassee: The Diplomatic Press, 1973.

- да очертае отделните етапи във формирането на съветско-японския териториален спор в годините 1945-1960 г., с цел неговото по-дълбоко осмисляне;
- да предостави систематично изложение на развитието на съветско-японските отношения в същия период (вкл. ролята на СССР в окупацията на Япония след Втората световна война);
- да допринесе за по-дълбокото осмисляне на процеса на „застудяване“ в международните отношения в региона на Източна Азия в годините непосредствено след края на Втората световна война.

За постигане на целите са обособени следните задачи:

- да разгледа събитията от заключителния етап на Втората световна война в региона на Източна Азия, изключително през призмата на тяхната важност за формирането на териториалното статукво между СССР и Япония;
- да проследи събитията, довели до създаването на съюзнически контролен механизъм за Япония, определяйки важността на „японския въпрос“ в следвоенната междусъюзническа дипломатия;
- да възсъздаде максимално пълна картина на дейността на съветските представители в двата съюзнически органа, занимаващи се с Япония – Далекоизточната комисия и Съюзния съвет за Япония, с цел да бъдат маркирани основните мотиви на съветската външна политика спрямо Страната на изгряващото слънце в окупационния период;
- да проследи процеса на изготвяне и подписване на Санфранциския мирен договор, с оглед на конфликтните интереси допринесли за неговия едностранен и противоречив характер;
- да направи оценка на съветско-японските контакти в периода на отсъствие на дипломатически отношения между двете страни в началото на 50-те;
- да проследи смяната в парадигмите на японската и съветската външнополитически доктрини, довели до започването на процеса на нормализация на отношенията през 1955 г.;

- да очертае събитията около съветско-японската нормализация, с оглед на импликациите им относно териториалния спор и по-нататъшното развитие на двустранните контакти;
- да разгледа причините за възникналата през 1960 г. криза в двустранните отношения, довела до прекратяването на диалога по териториалния въпрос;
- да очертае влиянието на САЩ върху развитието на съветско-японските отношения в изследвания период.

4. Хронологични рамки на изследването

Изложението на дисертационния труд обхваща годините 1945-1960 г. За предна граница бива използвана капитулацията на Япония във Втората световна война, макар да са маркирани и някои събития, които я предхождат, но имат важно значение за темата на изследването. За крайна граница е възприета 1960 г. предвид следните събития – преподписването на американско-японския договор за сигурност и нотата на съветското правителство, с която бива прекратен диалога по териториалния въпрос и той бива поставен в състоянието, в което продължава да се намира до края на Студената война.

5. Методологична основа на изследването

За постигане целите на дисертационния труд биват разгледани и анализирани широк масив от първични и вторични източници (архивни документи, документални публикации, мемоари, публицистика от въпросния период, научна литература) на английски, японски и руски език.

Изследването е изготвено и благодарение на архивна работа в Архива за външна политика на Руската федерация и Дипломатическия архив на Министерството на външните работи на Япония.

6. Научна новост на получените резултати

Изследването представлява систематично изложение на съветско-японските отношения в периода 1945-1960 г., като са преодолені множество недостатъци на предходни изследвания по темата:

- Нормализирането на съветско-японските отношения след Втората световна война е разгледано в по-широка хронологическа рамка (1945-1960 г.), а не се набляга единствено на окупационния период, формирането на санфранциската система или както е най-често, единствено преговорите за нормализация на дипломатическите отношения през 1955-1956 г.;
- Разгледани са и са анализирани материали не само на едната от двете страни, а архивни документи, документални публикации, мемоари, публицистика от въпросния период и научна литература на японски, руски и английски език;
- Ясно биват маркирани отделните етапи във формирането на позицията по териториалния въпрос на СССР, Япония и САЩ, с цел да бъдат избегнати анахронизмите при неговото представяне и фалшифициране на историческото му развитие (както това понякога се прави под влиянието на политически императиви);
- Етапите на еволюция на териториалния спор в исторически план са придружени с посочване на юридическите импликации на отделните събития, което прави изследването актуално и при разглеждането на въпроса днес;
- Политиката спрямо Япония е разгледана като частен случай (casestudy) на смяната на съветската външнополитическа парадигма след смъртта на И.В. Сталин и заставането начело на съветската държава на Н.С. Хрушчов, което допринася за по-дълбокото осмисляне на двата модела;
- Частично, доколкото позволява понастоящем достъпната документална база, бива разкрита огромната роля на САЩ за формирането на японското следвоенно политическо статукво, оформянето на основните институти на политическа власт в Япония, определянето на външнополитическата ориентация на страната и начертаване пределите на японския суверенитет в рамките на японско-американския стратегически съюз.

По силата на горепосочените акценти и конкретния обхват на изложението, изследването е първото по рода си в България, като неговата систематичност и широка

документална база претендират за научен принос и в световната историография на разглежданите събития.

7. Личен принос на докторанта

Личният принос на докторанта се състои във въвличането в научен оборот на нови архивни документи, най-вече такива от Архива за външна политика на Руската федерация.

Благодарение на последните бива постигнат най-сериозният историографски принос на изследването – преоценката на периода на отсъствие на дипломатически отношения между СССР и Япония в периода 1951-1955 г. Предходните трудове по темата излагат този промеждутък под знака на пълното „замразяване“ на двустранните контакти, но за пръв път въвлечените архивни документи разкриват множество дискретни дипломатически инициативи на двете страни, които правят процеса на нормализация по-плавен и с по-ранно начало, отколкото се смяташе досега.

Сред приносите на конкретния труд е и оспорването на определени широко застъпени тези в историографията на изследваните събития, превърнали се с годините в стереотипи.

Едната от тях е тълкуването на отказа на СССР да подпише Санфранциския мирен договор единствено от гледна точка на личните мотиви на И.В. Сталин, както и определянето на този ход като неизгоден за Съветския съюз с оглед на териториалния въпрос. Показано е как решението за бойкот на санфранциската система е рационално външнополитическо решение, което се диктува от логиката на системата на международни отношения в епохата на Студената война. Също така е показано, как подписването на Санфранциския договор от страна на СССР нямаше да сложи веднъж за винаги точка на териториалния спор, както често се твърди.

Особен акцент в изследването е направен на еволюцията на японската и американската позиции по териториалния спор. Показано е как теорията за т.нар. „Северни територии“, която се изповядва понастоящем от официално Токио, е политически конструктор, който претендира за непреходност, но е на практика резултат от

процес, който има своя генезис и няколко поетапни метаморфози в рамките на изследвания период.

8. Структура на дисертацията

Дисертацията съдържа увод, три глави, заключение и библиография от 174 източника. Приложени са 4 географски карти под формата на фигури. Общият обем на дисертационния труд е 473 страници.

II. Основно съдържание на дисертационния труд

1. Увод

В увода е обоснована актуалността на темата на изследването, посочени са неговите основни цели, задачи и методология. Направен е също така историографски обзор на досегашните изследвания по въпроса, като са изтъкнати най-добрите образци и техния принос за дисертационния труд. Същевременно са посочени тези техни недостатъци, които правят изследването актуално.

В изложението често се използват географски термини, които са далечни за българския читател, затова в увода е поместено и описание на оспорваните от Русия и Япония територии. Включена е, също така, бележка относно изписването на японските имена и понятия в текста на дисертацията.

Уводът приключва с обзор на историческите извори, на които стъпва дисертационният труд.

2. Първа глава - „СССР и Япония в годините след втората световна война“. Ролята на Съветския съюз в окупацията на Япония и мирното урегулиране в региона на Далечния Изток. Възникване на санфранциската система

Първата глава разглежда съветско-японските отношения непосредствено след края на Втората световна война до момента на подписване на Санфранциския мирен договор и прекратяването на съюзническата окупация на Япония (1945-1951).

В самото начало е направен кратък обзор на граничното урегулиране между Русия и Япония в зоната на Курилските острови и о. Сахалин през годините, тъй като тези

събития са ключови за разбиране на параметрите на по-нататъшното развитие на териториалния спор. Проследен е процесът на привличане на СССР във войната срещу Япония през призмата на междусъюзническата дипломация в годините на Втората световна война. Очертани са мотивите на съветската страна, с оглед на конфликтния характер на отношенията с Япония в първата половина на XX в., да търси такова териториално статукво в региона на Източна Азия след края на войната, което да е базирано на принципа на безопасността на съветската държава.

Маркирано е Ялтенското съглашение относно Курилските острови и Южен Сахалин като ключов момент в историята на териториалното урегулиране между Русия и Япония и са адресирани някои често срещани заблуди относно въпросното съглашение (напр. т.нар. теория за „невежеството на Рузвелт“). Проследени са и първите „пукнатини“ в ялтенската система след идването на власт на американския президент Труман и техните импликации за съветско-японския териториален спор.

Втората подглава разглежда създаването на съюзническия контролен механизъм за Япония и по-точно напрегнатите преговори, довели до него. Подчертано е, че постигането на реално политическо влияние в Страната на изгряващото слънце не е самоцел за съветското ръководство, тъй като то по-скоро използва „японската карта“ с цел постигане на отстъпки от страна на западните съюзници по други направления (напр. Източна Европа). Идентифицирани са част от предвестниците на последвалото глобално междублоково противопоставяне.

Следващата подглава разглежда функционирането на съюзническия контролен механизъм през целия период на неговото съществуване (1946-1951 г.), през призмата на съветското участие в него. Приведени са множество архивни документи от Архива за външна политика на Руската федерация, които хвърлят светлина върху основната визия на СССР за следвоенното развитие на Япония. Стига се до извода, че съветската дипломация действа умерено и прагматично, целейки предимно да защити интересите на съветската държава във военно-стратегическа плоскост, а не да въздейства идеологически, с цел прекрояването на следвоенния световен ред.

По-нататък е разгледано възникването на японските териториални претенции спрямо Съветския съюз. Поставен е акцент на гражданския характер на първите ирредентистки проекти и относителната пасивност на държавата. Приведени са

множество свидетелства (архивни документи и медийни съобщения от периода) за това, че когато въпросът за принадлежността на Курилските острови бива все пак разгледан на правителствено ниво, официално Токио първоначално третира само островите Шикотан и Хабомай като отделни от Курилите, в разрез със съвременната позиция на страната.

Следващите две подглави разглеждат процеса на изготвяне на Санфранциския мирен договор и самата конференция в Сан Франциско в началото на септември 1951 г. Основната линия на изложението е свързана с това, как изготвителите на мирния договор (САЩ в лицето на Джон Фостър Дълес, и в значително по-малка степен Обединеното кралство), третират съветско-японското гранично урегулиране в отделните стадии на изготвяне на договора. Показано е как съображенията на междублоковото противопоставяне правят така, че финалният документ е изключително противоречив и умишлено юридически неясен по отношение на териториалните преразпределения.

Показано е, също така, посредством американски дипломатически документи, че териториалните клаузи на финалния проект не са „изгодни за СССР“, както се твърди понастоящем, и че, ако Москва се бе присъединила към договора, щеше да отвори вратата към юридическото обосноваване на настоящите японски териториални претенции. Показано е как тези съображения, както и съюзническата солидарност с Китайската народна република, са истинските мотиви за бойкот на Санфранциската конференция, който сам по себе си, се твърди също така, е рационален и обоснован външнополитически ход, продиктуван от реалиите на международната обстановка в рамките на Студената война.

3. Втора глава - „СССР и Япония (1951-1956) – дългият път на нормализация на дипломатическите отношения“

Втората глава е ядрото на дисертационния труд, тъй като разглежда по-конкретно процеса на нормализация на дипломатическите отношения, чието крехко начало е маркирано още през 1952 г., и който завършва през октомври 1956 г., с подписването на Съветско-японската съвместна декларация.

Първата подглава разглежда периода на „замразяване“ на двустранните контакти между Москва и Токио (1951-1954 г.) Именно тук бива направен най-сериозният

историографски принос на изследването, тъй като въведените за пръв път в научен оборот архивни документи позволяват да се направи преценка на въпросния период в двустранните отношения. Досега се смяташе, че те действително са почти изцяло прекратени, но новите свидетелства показват, как правителството на Йошида, под фасадата на нулево взаимодействие със СССР, предприема няколко дискретни дипломатически хода по опипване на почвата за възможно придвижване на отношенията напред. За пръв път в историческата литература са описани контактите на бившия японски премиер и член на императорското семейство – Хигашикуни Нарухико, със съветското представителство в Токио. Желанието на последния да посети Москва, с цел да се срещне със съветските лидери, така и не се осъществява, но показва наличието на определена прослойка от управляващия елит на Япония, която се стреми да нормализира отношенията със СССР още в първата половина на 50-те.

Проследена е и позицията на Япония по териториалния въпрос в годините на правителството на Йошида. Констатирано е, че в съзвучие с позицията по време на окупацията, и в разрез със съвременната позиция на страната, официално Токио в началото на 50-те третира само Шикотан и Хабомай като част от о. Хокайдо, а Итуруп и Кунашир третира като част от понятието „Курилски острови“, от които Япония се отказва по силата на точка 2 от Санфранциския мирен договор.

Следващата подглава разглежда непосредствените предпоставки за започване на процеса на нормализация на дипломатическите отношения през следващите години. Проследена е постепенната смяна на съветската политика спрямо Япония, като първите положителни сигнали са отнесени към последните години на Сталин, макар да е подчертано, че съветският стремеж към нормализация се интензифицира максимално през есента на 1954 г. Този процес бива тълкуван в рамките на смяната на парадигмата на съветската външна политика в резултат на усилването на влиянието в съветското ръководство на Н.С. Хрушчов.

В същата подглава е проследена и смяната на японското правителство – идването на власт на Хатояма Ичиро, чиято външнополитическа визия се различава значително от тази на предшественика му на поста – Йошида Шигеру. Новият японски министър-председател е за скорошна нормализация на дипломатическите отношения със СССР и КНР, както и за ревизиране на японската конституция, с цел премахване на нейната

„антивоенна“ клауза. Показно е как, въпреки намеренията си, Хатояма няма пълната свобода на действие поради враждебно настроения към СССР дипломатически апарат и фракционния характер на японската политическа сцена. Тези обстоятелства са идентифицирани като един от основните фактори за затегнатия характер на нормализационния процес в следващите месеци.

Въпреки оскъдността на архивни документи, посредством свидетелства на ключови фигури, участвали в процеса, е показано как в подготовката си за преговорите за нормализация на отношенията в Лондон, официално Токио обозначава възвръщането на островите Шикотан и Хабомай като минимални условия по териториалния въпрос, на които би могло да се подпише мирен договор.

Следващата подглава разглежда именно започналите на 1 юли 1955 г. преговори за нормализация в Лондон. Показано е, как след като съветската страна решава да направи отстъпка по териториалния въпрос, заявявайки готовността си да предаде Шикотан и Хабомай, множество вътрешни и външни фактори се комбинират, за да „вдигнат летвата“ на японските териториални искания, предявявайки искането за възвръщането на Итуруп и Кунашир. Подчертано е, че това е генезисът на теорията за т.нар. „Северни територии“, макар нито конкретното наименование, нито юридическите аргументи за това искане да са изкристализирали на този етап. Направен е изводът, че този ход е обструкционистки по своята същност и е взет в бързината и под влияние на конкретни обстоятелства, а чак впоследствие започва процесът на неговото юридическо обосноваване и превръщането му в национална доктрина. Идентифицирани са конкретните политически сили, стоящи зад това решение.

Предложената отстъпка на двата по-малки острова е разгледана и от гледна точка на съветската страна. Стига се до извода, че съветската дипломация, под влиянието на прибързания стил на съветския лидер Хрушчов, води преговорите несистематично и прави редица тактически грешки.

Следващата подглава разглежда преговорите по риболовния въпрос, провели си в началото на май 1956 г., по време на визитата на японския министър на земеделието, горите и риболова – Ичиро Коно в съветската столица. Разкрита е политическата мотивация зад възникването на риболовния въпрос в двустранните отношения. Очертан е механизмът на задкулисно взаимодействие между съветското ръководство и активната във

външнополитически план фракция Коно-Хатояма, в обход на обструкционистки настроените политически елементи в Токио.

По-нататък изложението преминава към разглеждане на втория основен етап в преговорите за нормализация на отношенията, свързан с посещението на японския външен министър – Шигемицу Мамору, в Москва. Подглавата, посветена на въпросните събития, цели най-вече да открие причините за поведението на Шигемицу, който първоначално е един от най-скептичните елементи спрямо нормализацията със СССР, а по време на посещението си настоява за подписване на мирен договор на съветските условия, в разрез с намиращата се в процес на изкрystalизиране доктрина за възвръщане на четирите най-южни острова от Курилската верига. На базата на различни свидетелства на съвременници на случилото се, както и на записките на самия Шигемицу, са идентифицирани основните мотиви за неговите действия.

В същата подглава е адресирано и преминаването на действията на американската дипломация по блокиране на съветско-японската нормализация от пасивен в активен режим. Разгледани са събитията около т.нар. „заплаха на Дълес“ и е препотвърдена приетата от мнозинството от изследователи теза, че САЩ изиграват огромната роля за сричането на преговорите по подписване на мирен договор между СССР и Япония.

В последната подглава от този раздел е разгледан финалният етап на нормализация на съветско-японските дипломатически отношения, които, поради невъзможността да бъде сключен мирен договор, биват възстановени посредством съвместна декларация, вследствие на посещението на премиера Хатояма в Москва.

Навсякъде в главата се акцентира на следните подходи: да бъдат представени събитията систематично, вземайки предвид перспективите и на двете участващи страни; да се открият причините за отделните решения на японската дипломация във вътрешнополитическата ситуация в Япония; да се очертае влиянието на трети страни, и най-вече САЩ; да се даде юридическа интерпретация на отделните действия и искания на двете страни в рамките на преговорния процес.

4. Трета глава – СССР и Япония в периода 1957-1960 г.

Третата глава разглежда периода от подписването на Съвместната декларация до 1960 г., когато Япония сключва ревизирания договор за сигурност със САЩ, а Съветският съюз отговаря със заявлението, че предвиденото в декларацията предаване на Шикотан и Хабомай ще бъде осъществено само ако всички чужди войски напуснат островната страна. Този т.нар. „демарш на Хрущов“ бележи края на изследвания период, тъй като след него отношенията между двете страни окончателно преминават под влияние на модела Студената война.

Анализирани са причините за този ход на съветското ръководство. Подложена е на критика противоречивата съветска политика на Хрущов, изложени са на показ нейният несистематичен стил, множеството стратегически и тактически недостатъци.

Същевременно, главата не се ограничава единствено до въпроса за териториите, а са обособени няколко основни направления на съветско-японските отношения от въпросния период – риболовния въпрос, въпросите на ядреното разоръжаване, въпроса за неутралитета на Япония и др.

5. Заключение

Заключението обобщава най-важните изводи от изследването.

III. Заключение

1. Най-съществени изводи на дисертационния труд

В хода на изследването се стига до следните съществени изводи:

А. Относно териториалния въпрос:

- Териториалният спор между СССР и Япония възниква вследствие на съвкупност от фактори – противоречивият характер на военновременните съюзнически решения, неспазването на същите под влиянието на Студената война и активното вмешателство в процеса на трети страни, най-вече на САЩ;
- Японската страна има морален аргумент в своя полза, състоящ се в твърдението, че най-южните четири острова от Курилската верига никога не са били чужда територия, но теорията за т.нар. „Северни територии“ сама по себе си е напълно несъстоятелна;
- В юридическите позиции и на двете страни има пролуки;
- Териториалният въпрос следва да бъде разрешен от руския и японския народи, посредством взаимен компромис и в духа на добросъседство и взаиморазбирателство;
- Перспективите за скорошното му разрешаване са малки, предвид наличието в днешната епоха на сходни геополитически модели в региона на Източна Азия, като тези в изследвания период.

Б. Относно съветската външна политика:

- Логиката на съветското ръководство при формирането на териториалното статукво в Източна Азия след края на войната се диктува от нуждите на сигурността на

съветската държава, с оглед на конфликтите с Япония в миналото (Руско-японската война, японската интервенция в Руската гражданска война, японската инвазия на Манджурия, битките при Халхин-гол и Хасан);

- Ролята на СССР в окупацията на Япония е твърде ограничена, но съветските представители в Далекотоизточната комисия и Съюзния съвет за Япония изповядват една изключително умерена визия за общественото развитие победената си съседка, като основен мотив не е превръщането ѝ в социалистическа държава, а създаването и поддържането на такова статукво, което да не позволи възраждането на японския милитаризъм, т.е. държавните интереси на СССР в областта на безопасността отново са водещи;
- Решението на СССР да не подпише Санфранциския мирен договор е логичен ход, продиктуван от реалиите на епохата и порочния процес на неговото изготвяне, а не е грешка на съветската дипломация. Подписването му от страна на Москва щеше да донесе повече негативи за Съветския съюз в дългосрочен план;
- С идването на Хрущов на власт бива възприета нова политика спрямо Япония, която цели нормализация на отношенията, увеличаване на търговията между двете страни, създаване на приятелски настроено спрямо СССР ръководство в Токио, намаляване на напрежението в световен план. Крайната цел на тази политика е постигането на неутралитета на Япония в Студената война, превръщането ѝ в буферна зона между двете свръхдържави;
- Политиката на Хрущов се базира на действително мощното неутралистко движение в Япония, но несистематичният стил на водене на преговори, подценяването на американското влияние в Япония, прибързаността и авантюризма на политиката на Хрущов я обричат на провал и в крайна сметка тя само обременява двустранните отношения в дългосрочен план.

В. Относно японската външна политика и държавно и политическо развитие:

- Веднага след края на войната, под влияние на американските окупационни власти, бива формирано такова политическо статукво, което да отговаря на целите на

окупацията – спомогнато е за консолидирането на власт на умерените консервативни кръгове от предвоенната японска политическа сцена;

- Дори след края на окупацията, вътрешните и външни политически влияния спомагат за трайното установяване начело на страната на такива политически елементи, които формулират японската външна политика единствено през призмата на санфранциската система. Тази политическа конфигурация се олицетворява от премиера Йошида Шигеру и тя отчасти се запазва дори след падането на последния от власт, посредством заемането на ключови постове в бюрокрацията на негови сподвижници и благодарение на фракционния характер на японската политическа сцена;
- Въпросното сливане на консервативните партии през 1955 г. е механично обединение, под което не стои политически консенсус и единна визия за развитието на страната, а по-скоро мотивът, да не бъде допусната до властта Японската социалистическа партия;
- Сливането на партиите се радва на сериозна подкрепа от страна на Вашингтон. Също така, то прави така, че най-лоялните на САЩ политици – бившите членове на Либералната партия, да се вляят в редиците на новата партия и, макар първоначално да са в малцинство, да могат да оказват сериозно влияние върху вземането на решения, систематично блокирайки такива, които са неизгодни за Вашингтон.
- С течение на времето „либералната клика“ взима връх и от нейното лоно излизат голяма част от знаковите премиери на Япония в следващите години – ИкедаХаято, СатоЕйсаку, Танака Какуей и т.н. Визията на Хатояма Ичиро за по-независима Япония в рамките на PaxAmericana така и не се осъществява.

2. Постигане на поставените цели

В резултат на изследването биват постигнати следните цели:

- Биват очертани отделните етапи във формирането на съветско-японския териториален спор в годините 1945-1960 г. Биват изложени интерпретациите и

гледните точки на основните заинтересовани страни. Възстановен е историческият контекст, с цел по-дълбоко осмисляне на съвременните измерения на териториалния спор;

- Предложено е систематично изложение на развитието на съветско-японските отношения в периода 1945-1960;
- Посредством разглеждане на съветско-японските отношения във въпросния период биват разкрити голяма част от логиката и механизмите на процеса на „охлаждане“ на международните отношения в глобален мащаб след края на Втората световна война.

3. Публикации

Публикации на докторанта, свързани с темата на дисертацията:

1. Териториалния спор в Руско-японските отношения – история и перспективи. В: IV Национална научна конференция с международно участие „Азия и светът – взаимоотношения и взаимодействия“ София 2015. София: Пропелер, 2016.
2. Международно-правни аспекти на руско-японския териториален спор. В: Азия и светът взаимоотношения и взаимодействия. Сборник доклади от юбилейната V Национална научна конференция с международно участие – 15 декември 2016 г. София: Пропелер, 2017.
3. Японската интервенция в Руската гражданска война като фактор в съветско-японските отношения и етап във формирането на японския милитаризъм. В: AlmanachViaEurasia. Скок в бъдещето: Голяма Евразия или Голяма Европа? В памет на проф. Христина Мирчева. София, 2016.
4. Позицията на САЩ по съветско-японския териториален спор (1951-1957). Доклад на конференция „Докторантски и постдокторантски четения 2016“, 9-10 ноември 2016 г. (под печат)

4. Благодарности

Изследването бе осъществено с помощта на:

- Стипендия за докторанти на фондация „Сасакава“ (TheRyoichiSasakawaGraduateProgram / TheRyoichiSasakawa Young LeadersFellowshipFund);
- Стипендия за чуждестранни изследователи на Япония на Японската фондация (TheJapanFoundationJapaneseStudiesFellowshipProgram);
- Програма за сътрудничество и обмен между Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и Московски държавен университет „М.В. Ломоносов“.

Summary

of thesis for the acquisition of the title of PhD in 2.2. History and Archaeology (Modern and Contemporary History/History of Russia)

Author: Martin Milchev Dimitrov

Subject: USSR and Japan 1945-1960. The role of diplomacy for the normalization of diplomatic relations

The thesis examines Soviet-Japanese relations in the first 15 years after World War II, with special emphasis on the emergence of the Soviet-Japanese territorial dispute and the process of normalization of relations.

The study is based on Japanese, Soviet and American archival documents, official documental publications, memoirs, newspaper articles from the studied period and draws on previous scholarship of the question in the Japanese, Russian and English languages.

It aims at producing a more complete and thorough view of the events by overcoming the common one-sidedness of previous studies.

It accomplishes the major tasks of: examining the Soviet-Japanese territorial dispute in historical perspective, thus identifying the different stages of its development; examining and attempting to explain the change of Soviet foreign policy toward Japan in the middle of the 50s; identifying the mechanisms of the staging of spheres of political influence in the early Cold War; examining the process of Soviet-Japanese normalization through the lens of Japanese domestic politics.

Keywords: USSR, Japan, territorial dispute, normalization of relations, Cold War, San Francisco Peace Treaty, Kuril Islands, Northern Territories, Joint Declaration of 1956, Soviet foreign policy, Japanese foreign policy

Acknowledgments: The study was made possible by a grant from The Ryoichi Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund, The Japan Foundation Japanese Studies Fellowship Program and the exchange program between Sofia University and the Lomonosov Moscow State University.